Għaliex niktbu titfaċċa u titranġa mhux ~~tittfaċċa~~ u ~~tittranġa~~?

Dr Michael Spagnol

K*iteb* u *ttajpja*, *wieġeb* u *rrisponda*, *niżżel* u *ddawnlowdja*. Il-verbi tal-Malti jista' jkollhom ħafna għamliet differenti. Minkejja din il-varjetà, il-verbi tal-Malti nistgħu niġbruhom f'żewġ gruppi ewlenin. Għandna:

- verbi bħal *kiteb* li jaħdmu b'għerq ta' tliet konsonanti jew erbgħa u bil-forom verbali. Bħal *kiteb* għandna *ħasel* tal-ewwel forma, *kisser* tat-tieni forma, ^{i}*nfetaħ* tas-seba' forma, *sbieħ* tad-disa' forma, *tfarfar* tat-tieni forma kwadrilittera;

- verbi bħal ^{i}*ttajpja* li ma jaħdmux bil-forom iżda jieħdu suffiss verbali (-*ja*, -*ifika*, -*izza*, -*a*) u ħafna drabi jkollhom konsonanti doppja fil-bidu. Bħal ^{i}*ttajpja*, għandna *pparkja*, ^{i}*vverifika*, *organizza*, ^{i}*ppretenda*.

Verbi bħal *kiteb* insejħulhom **verbi introflessivi** u verbi bħal ^{i}*ttajpja* nsejħulhom **verbi konkatenattivi**.

Il-verbi introflessivi ġeneralment ikunu ta' nisel Semitiku waqt li l-verbi konkatenattivi ġeneralment ikunu ta' nisel Rumanz jew Ingliż. Iżda hemm xi verbi bħal ^{i}*żżejtna* (eż. *xagħri jiżżejtnali*, isir żejtni, jitgħakkar biż-żejt) u ^{i}*xxadinja* (jitbellah, jikkummiedja) li, għalkemm huma ġejjin mill-Għarbi, fil-Malti nsawruhom bil-morfoloġija konkatenattiva, jiġifieri nirduppjawlhom il-konsonanti tal-bidu u nehmżulhom suffiss verbali (^{i}*żżejtn-a*, ^{i}*xxadin-ja*).

Bl-istess mod, għandna għadd ġmielu ta' verbi ta' nisel Rumanz jew Ingliż li qagħdu għall-morfoloġija introflessiva tal-Malti. Għandi f'moħħi verbi bħal *pitter*, verb tat-tieni forma mill-Isqalli *pitturi*; *bata*, verb tat-tielet forma mill-Isqalli *patiri*; *tawwat*, verb tat-tieni forma mill-Ingliż *to toot*; *trieġa*, verb tas-sitt forma mit-Taljan *reggere*; ^{i}*ntuża*, verb tas-seba' forma mit-Taljan *usare*, u l-bqija.

Dawn huma lkoll każi interessanti tat-taħlit lingwistiku li nsibu fil-Malti. Minn kelma missellfa nisiltu l-konsonanti tal-għerq, eż. PTR minn *pitturi* jew BTJ minn *patiri*, u mbagħad inqegħduhom fil-forom verbali u nominali tal-Malti biex insawru kliem bħal *pitter*, *tpitter*, ^{i}*mpitter*; *bata* u *tbatija*.

Il-verb *tfaċċa* u l-verb *tranġa* huma tnejn minn dawn il-verbi ta' nisel mhux Semitiku li qagħdu għall-morfoloġija introflessiva tal-Malti għax jaħdmu bis-sistema tal-għerq u tal-forom verbali. L-ewwel wieħed fil-fatt ġej mit-Taljan *affacciare*. Minn din il-forma slitna l-għerq dgħajjef FĊJ u żewwiġnieh mal-ħames forma, dik li ttina forom analogi bħal *tnessa*, *tħalla*, *therra*, *twikka*, u l-bqija. Peress li t-t fuq quddiem hija l-prefiss tal-ħames forma (*t-ħalla*, *t-herra*), ma nirduppjawhiex, hekk kif ma nirduppjawx it-t ta' *tħalla* (niktbu ***titħalla*** mhux ~~*titthalla*~~) jew ta' *therra* (***titherra*** mhux ~~*tittherra*~~). Huwa għalhekk li niktbu ***titfaċċa*** b't waħda.

Is-sabiħa hi li mill-verb Taljan *affacciare* fil-Malti noħorġu żewġ tipi ta' verbi. Noħorġu l-verb introflessiv *tfaċċa* (minn FĊJ u l-ħames forma) bit-tifsira ta' 'deher, ħareġ, nibet mix-xejn', u l-verb konkatenattiv *affaċċja* jew ^{i}*ffaċċja* (*affaċċ-ja*, ^{i}*ffaċċ-ja*) bit-tifsira ta' 'għamel il-wiċċ ma' xi ħadd, affronta xi ħaġa'.

Għandna diversi minn dawn il-verbi li daħlu fil-Malti doppjament, darba bħala verb introflessiv u darba oħra bħala verb konkatenattiv. Fosthom nistgħu nsemmu l-verb *mannas* tat-tieni forma u l-verb konkatenattiv ^{i}*mmansa* mit-Taljan *ammansare* u *ammansire*; il-verb kwadrilitteru *tnerveż* u l-verb konkatenattiv ^{i}*nnervja* mit-Taljan *innervosire*; kif ukoll il-verb *pitter* tat-tieni forma u l-verb konkatenattiv ^{i}*ppittra*.

Ħafna drabi, bejn iż-żewġ forom, ikun hemm xi differenzi fit-tifsir (ngħidu aħna, pitter 'pinġa' u ppittra 'għamel ħafna rtokk') jew fl-imġiba sintattika (eż. ˈnnervja jintuża kemm b'mod tranżittiv — *taf kif innervjani* — u kemm b'mod intranżittiv — *jinnervja għal kull ħaġa ta' xejn* — imma tnerveż jintuża b'mod intranżittiv biss — *saret titnerveż ħafna*).

Mal-koppji ta' verbi introflessivi u konkatenattivi ġejjin mill-istess għajn hemm ukoll tranġa u rranġa. Mill-verb Taljan arrangiare:

(a) noħorġu l-verb konkatenattiv *ˈrranġa*, li jissawwar bl-irduppjar tal-ewwel konsonanti u biż-żieda tas-suffiss verbali -a;
(b) nisiltu l-għerq kwadrilitteru dgħajjef RNĠJ u nqegħduh fit-tieni forma kwadrilittera, l-istess forma li ttina verbi bħal *tpinġa* (minn PNĠJ), *tkanta* (minn KNTJ), *tgawda* (minn GWDJ), *tlesta* (minn LSTJ), u l-bqija.

Bl-istess argument ta' *tfaċċa*, la t-t hija l-prefiss tat-tieni forma kwadrilittera (*t-pinġa*, *t-kanta*, *t -lesta*), mela ma nirduppjawhiex. Niktbu ***ti-tranġa***, bħal ***titpinġa*** u ***titkanta***.

Għall-kurżità, x'inhi d-differenza bejn *tranġa* u *rranġa*?

Hemm differenza sintattika ewlenija bejn dawn iż-żewġ verbi: *ˈrranġa* jintuża kemm b'mod tranżittiv (il-mekkanik *irranġa* l-karozza) u kemm b'mod intranżittiv (bil-mod il-mod qed *jirranġa*), iżda tranġa jintuża b'mod intranżittiv biss (dil-frażi hemm bżonn *titranġa*).

U oħra tal-aħħar. Għalfejn għandna żewġ forom intranżittivi?

Fil-qosor, it-tweġiba hi li *rranġa* (l-intranżittiv) għandu użu **inkoattiv**, i.e. jesprimi bidla fl-istat – jekk xi ħaġa jew xi ħadd jirranġa, ikun qed jitjieb, juri bidla fl-istat jew fil-qagħda tiegħu għall-aħjar, mentri tranġa għandu użu passiv, tant li f'ħafna każi nistgħu nipparafrażawh fil-binja tal-passiv *ġie/jiġi rranġat* (dil-frażi hemm bżonn *titranġa/tiġi rranġata*).

Dr Michael Spagnol hu riċerkatur fil-qasam tal-lingwistika u jgħallem fid-Dipartiment tal-Malti, l-Università

Trid spjega li tfiehmek darba għal dejjem tiktibx:

Kontriħ jew kontrieħ? Awtomatikament jew awtomatikalment? Jgħini jew jgħinni? Ħtiġiet jew ħtiġijiet? X'ħin jew xħin?

Mela idħol fis-sit tal-**Kunsill Nazzjonali tal-Ilsien Malti**
http://www.kunsilltalmalti.gov.mt
Inżel 'l isfel, għal nofs il-paġna, u mur fuq *Mistoqsija u Tweġiba*

Sors: https://www.facebook.com/groups/246657308743181/photos/